

Φωτεινή Ν. Χαιρέτη

Αναζητώντας δικαιοσύνη: η μετακίνηση από τα χωριά των επαρχιών στο ιεροδικείο του Χάνδακα κατά τις πρώτες δεκαετίες της οθωμανικής κυριαρχίας

ABSTRACT

This study aims to show the efforts of Muslims and Christians living in the provinces of eastern Crete to arrange their affairs in the *kadı* court of Kandiye. Men and women did not hesitate to travel from their village to the city and appeal to the Ottoman judge, from whom they expected an advantageous solution to their problem. Christians and Muslims men and women came to the *kadı* court to record their marriage contract or divorce, the purchase or sale of their estate, and to arrange disputes arising from the violation of their personal rights, as well as their hereditary and property rights. They also recorded in the Ottoman court their conversion to Islam, as well as any matters that concerned them.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι, ιεροδικείο καδή, επαρχίες Χάνδακα, αγοραπωλησίες ακίνητης περιουσίας, γάμοι, αντιδικίες, εξισλαμισμοί

Το θέμα της παρούσας μελέτης είναι η μετακίνηση των Χριστιανών και των Μουσουλμάνων από τα χωριά των επαρχιών του Χάνδακα προς το ιεροδικείο της πόλης για τη διευθέτηση των υποθέσεών τους. Το αρχαικό υλικό που μελετήθηκε προέρχεται από τους οθωμανικούς ιεροδικαστικούς κώδικες με αριθμό 2, 3, 4 και 5 του Τουρκικού Αρχείου που φυλάσσεται στη Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου. Οι κώδικες αυτοί έχουν μεταγραφεί και μεταφραστεί από την επιστημονική ομάδα του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών στο Ρέθυμνο με επικεφαλής την κυρία Ελισάβετ Ζαχαριάδου. Χρονολογικά η μελέτη καλύπτει τα έτη λίγο πριν και αμέσως μετά την παράδοση του Χάνδακα στους Οθωμανούς (1669) και πιο συγκεκριμένα τα έτη 1661-1689,¹ με την πλειονότητα των καταχωρίσεων να αναφέρεται στα έτη 1670-1674. Οι πρώτες αυτές δεκαετίες ήταν πολύ σημαντικές για την παγίωση της οθωμανικής εξουσίας, την ενσωμάτωση των μουσουλμανικών θεσμών σε ένα αλλόθρησκο περιβάλλον, καθώς και την αποδοχή ή την απόρριψή τους από τους ντόπιους.

Οι καταχωρίσεις που μελετήθηκαν αναφέρονται στη μετακίνηση Χριστιανών και Μουσουλμάνων ανδρών και γυναικών από τις επαρχίες (ναχιγέδες/*nahiye*) Πεδιάδας, Τεμένους, Μαλεβιζίου, Μονοφατσίου, Καινούργιου και Πυργιώτισσας της διοικητικής περιφέρειας του Χάνδακα από τις επαρχίες Ρίζου, Μεραμπέλλου, Λασιθίου, Σητείας και Ιεράπετρας της

¹ Δεν συμπεριλήφθηκαν οι καταχωρίσεις του Β' μέρους του 3ου κώδικα που χρονολογούνται στα μέσα του 18ου αι. (1750-1767).

περιφέρειας Σητείας ενώ, τέλος, υπάρχουν κάποιες καταχωρίσεις που αναφέρονται στην επαρχία Μυλοποτάμου της περιφέρειας Ρεθύμνου. Οι ναχιγέδες Σητείας και Μυλοποτάμου συμπεριλήφθηκαν στη μελέτη εξαιτίας της διοικητικής και δικαστικής τους εξάρτησης από τον Χάνδακα στη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου. Πιθανότατα το σαντζάκι της Σητείας ενσωματώθηκε σε αυτό του Χάνδακα μετά την οριστική παράδοση της πόλης στους Οθωμανούς το 1669, μια και δεν αναφέρεται ως ξεχωριστό σαντζάκι μετά το 1672 (Βαρούχα-Χαιρέτη-Σαρηγιάννης 2008, 31-32· Adiyeke-Adiyeke 2006, 279). Όσο για τον ναχιγέ Μυλοποτάμου φαίνεται πως εξαιτίας των φορολογικών του εσόδων και της γεωγραφικής του εγγύτητας με τον Χάνδακα αποτελούσε συχνά αντικείμενο έριδας μεταξύ των ιεροδικαστών Χάνδακα και Ρεθύμνου (Βαρούχα-Χαιρέτη-Σαρηγιάννης 2008, 29). Ωστόσο κατά τη μελετώμενη περίοδο φαίνεται πως υπαγόταν διοικητικά στον Χάνδακα.

Όπως είναι λογικό η απόσταση των χωριών από τον Χάνδακα διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τη συχνότητα προσφυγής των Χριστιανών και των Μουσουλμάνων κατοίκων των επαρχιών στο ιεροδικείο του καδή (kadi). Άνθρωποι που διέμεναν σε χωριά κοντά στην πόλη μπορούσαν με μεγαλύτερη ευκολία και λιγότερα έξοδα να φτάσουν στον οθωμανό ιεροδίκη. Στις καταχωρίσεις συναντήσαμε πιο συχνά υπηκόους από τις όμορες του Χάνδακα επαρχίες, δηλαδή την Πεδιάδα (με το Σκαλάνι, την Επισκοπή, τα Πεζά, την Ανώπολη, τη Σκιλλού [σημ. Καλλονή], τους Αποστόλους, τον Άγιο Βασίλειο και τη Βάθεια να είναι τα χωριά με τη μεγαλύτερη εκπροσώπηση), το Τέμενος (Ιναντιγέ [σημ. Φορτέτσα], Βενεράτο, Αρχάνες, Φοινικιά) και το Μαλεβίτσι (Σταυράκια, Ασίτες, Καβροχώρι, Τύλισος, Καλέσα). Ωστόσο η απόσταση δεν φαίνεται να αποτελούσε απροσπέλαστο εμπόδιο για εκείνους που έμεναν σε πιο απομακρυσμένα χωριά. Η προσδοκία μιας θετικής απόφασης του ιεροδίκη ήταν ισχυρό κίνητρο για να πραγματοποιήσουν το μακρινό και πολυέξοδο, για να μην πούμε επικίνδυνο, ταξίδι μέχρι τον Χάνδακα και το οθωμανικό δικαστήριο. Ο μεγάλος αριθμός υποθέσεων που αφορούν χωριά του Μονοφασιού (ιδιαίτερος δε την Αγιά Βαρβάρα, το Αξέντι και τον Πύργο), αλλά και πιο μακρινών ναχιγέδων, όπως της Σητείας και της Ιεράπετρας, ενισχύει την παραπάνω παρατήρηση.

Λίγο περισσότερες από τις μισές καταχωρίσεις του 2ου κώδικα αναφέρονται σε κατοίκους των επαρχιών που μετακινήθηκαν από τα χωριά προς το ιεροδικείο του Χάνδακα. Για τους άλλους τρεις κώδικες το ποσοστό αυτό ξεπερνά το 1/3 των συνολικών καταχωρίσεων.² Υποθέτουμε ότι το ποσοστό αυτό είναι ακόμη μεγαλύτερο, διότι σύμφωνα με τον ιερό μουσουλμανικό νόμο (σεριάτ/seriat) δεν υπήρχε νομική υποχρέωση για την επίσημη καταχώριση συμβολαιογραφικών πράξεων και συναλλαγών στον καδή (Faroqhi 1997, 539). Δηλαδή μια αγοραπωλησία, ένας γάμος, ένα διαζύγιο, ακόμη και μια αντιδικία, μπορούσε να διευθετηθεί εξωδικαστικά. Οι κάτοικοι των επαρχιών της Κρήτης με τον τρόπο αυτό γλίτωναν την ταλαιπωρία του ταξιδιού προς το ιεροδικείο της πόλης, την καταβολή των δικαστικών τελών και επιπλέον διαφύλασσαν την ιδιωτικότητα των συναλλαγών τους, κρατώντας τις μακριά από τα αδιάκριτα βλέμματα των ανοικτών και δημόσιων ακροάσεων του μουσουλμανικού ιεροδικείου. Το ίδιο συνέβαινε και σε πολλές άλλες επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

² Πιο συγκεκριμένα από τον 2ο κώδικα οι 318 από τις 617 υποθέσεις (51,5%). Από τον 3ο κώδικα οι 322 από τις συνολικά 934 καταχωρίσεις (34,5%) αφορούν τις μελετώμενες επαρχίες, από τον 4ο κώδικα οι 428 από τις 1.231 καταχωρίσεις (34,8%) και, τέλος, από τον 5ο κώδικα οι 420 από τις συνολικά 953 καταχωρίσεις (44%).

Ακόμη ένας παράγοντας που πιθανότατα επηρέασε τον αριθμό των Χριστιανών και Μουσουλμάνων των επαρχιών που απευθύνθηκαν στον καδή του Χάνδακα ήταν η δυνατότητα που είχαν να προσφύγουν στον τοπικό ναΐπη (naib) κάθε ναχιγέ. Ο ναΐπης ήταν ο διορισμένος εκπρόσωπος του καδή, που διέμενε στο χωριό που είχε οριστεί ως έδρα του, από όπου εκδίκασε τις υποθέσεις (Βαρούχα-Χαιρέτη-Σαρηγιάννης 2008, 34-38 και 348-349). Φαίνεται πως οι ναΐπηδες σπάνια κατέγραφαν τις αποφάσεις τους στα κατάστιχα του καδή. Ο Μαρίνος Σαρηγιάννης αναφέρει ότι μόνο σε κάποιες συνοικίες της Κωνσταντινούπολης (Μπαλάτ, Τοπχανέ, Αχή Τσελεμπή) λειτουργούσαν χωριστά δικαστήρια ναΐπηδων, στα οποία οι υποθέσεις καταγράφονταν συστηματικά σε κατάστιχα (Βαρούχα-Χαιρέτη-Σαρηγιάννης 2008, 37). Το εύλογο ερώτημα που προκύπτει είναι για ποιο λόγο κάποιος να επιλέξει το ιεροδικείο του καδή και το ταξίδι στον Χάνδακα, όσο μακριά ή κοντά κι αν ήταν αυτό, παρακάμπτοντας τον τοπικό ναΐπη ή τους επικεφαλής της εκκλησίας ή/και της κοινότητας; Πιθανότατα θεωρούσαν ότι η απόφαση του καδή της πόλης είχε μεγαλύτερη εγκυρότητα και ισχύ, μια και επρόκειτο για απόφαση του επίσημου δικαστηρίου των κυρίαρχων και του ανώτερου καδή του νησιού (Βαρούχα-Χαιρέτη-Σαρηγιάννης 2008, 23-24). Γνώριζαν ότι η υπόθεσή τους θα καταχωριζέτο στο κατάστιχο, εξασφαλίζοντας έτσι τη μεγαλύτερη δυνατή νομιμοποίηση. Από την άλλη, δεν μπορεί κανείς να αποκλείσει το ενδεχόμενο η προσφυγή στον καδή να ήταν μια επιπλέον προσπάθεια εξασφάλισης ευνοϊκής απόφασης. Για παράδειγμα ένας Χριστιανός, που είχε απευθυνθεί στην εκκλησία ή/και στην κοινότητα για μια υπόθεσή του, αλλά δεν είχε ικανοποιηθεί από την έκβασή της, μπορούσε ελεύθερα να χρησιμοποιήσει το δικαστήριο του καδή προσδοκώντας σε μια ευνοϊκότερη ή λιγότερο επιβαρυντική απόφαση.

Οι κάτοικοι των επαρχιών προσέφευγαν στον καδή ως ενάγοντες και εναγόμενοι, ως αγοραστές, πωλητές και δωρητές ακίνητης περιουσίας, ως σύζυγοι που καταχώριζαν τον γάμο ή το διαζυγίο τους, ως νεοφώτιστοι Μουσουλμάνοι που κατέγραφαν τον εξισλαμισμό τους, ως δανειστές και οφειλέτες, ως μάρτυρες υπεράσπισης, ως εμπλεκόμενοι σε ποινικές υποθέσεις, ως κηδεμόνες ανήλικων παιδιών θανόντων συγγενών τους, κ.ά. Δεν συμπεριλάβαμε στο δείγμα τις καταχωρίσεις στις οποίες κληρονόμοι θανόντων κατοίκων των επαρχιών πουλούσαν ή διεκδικούσαν κληρονομημένη περιουσία, διότι στις καταχωρίσεις δεν γινόταν σαφές αν ο τόπος κατοικίας των κληρονόμων συνέπιπτε με τον τόπο κατοικίας των θανόντων συγγενών τους. Οι Χριστιανοί και οι Μουσουλμάνοι των επαρχιών προσέφευγαν στον οθωμανό ιεροδίκη είτε αυτοπροσώπως είτε μέσω πληρεξουσίου (βεκίλη/vekil). Σε περίπτωση που χρησιμοποιούσαν πληρεξούσιο, το όνομα και το πατρώνυμό του καταγραφόταν στην καταχώριση, καθώς και τα ονόματα των δύο μαρτύρων, οι οποίοι επικύρωναν το γνήσιο της πληρεξουσιότητάς του (Jennings 1999, 277).

ΑΓΟΡΑΠΩΛΗΣΙΕΣ ΑΚΙΝΗΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ

Η πλειονότητα των υποθέσεων που έφταναν στο δικαστήριο του καδή από τις επαρχίες ήταν οι αγοραπωλησίες ακίνητης περιουσίας. Στις περισσότερες καταχωρίσεις συναντάμε άντρες Χριστιανούς και Μουσουλμάνους να αγοράζουν και να πουλούν την περιουσία τους. Λιγότερο συχνά εμφανίζονταν στον καδή γυναίκες, Χριστιανές ή και Μουσουλμάνες. Οι γυναίκες συχνά επέλεγαν να εκπροσωπηθούν από πληρεξούσιο, ο οποίος συνήθως ήταν κάποιος άντρας συγγενής τους, με τον σύζυγο, τον πατέρα ή τον αδερφό τους να βρίσκεται

πιο συχνά στη θέση αυτή. Ωστόσο δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις γυναικών που αποφάσισαν να ταξιδέψουν αυτοπροσώπως ως την πόλη για να καταγράψουν επίσημα την αγορά ή την πώληση της περιουσίας τους. Αυτό έκανε για παράδειγμα η Μαριέτα, κόρη Μανόλη, από το Σκαλάκι Πεδιάδας, η οποία καταχώρισε στο κατάστιχο του καδή την πώληση χωραφιού της, εκτάσεως τεσσάρων μουζουριών, στο ίδιο χωριό. Το χωράφι αγόρασε ο Μουσταφά Μπεσέ, γιος Αμπντουλλάχ, καταβάλλοντας αντίτιμο 18 γροσιών (Αϊβαλή-Κολοβός-Σαρηγιάννης 2014, 261-262). Ακόμη μεγαλύτερο ταξίδι φαίνεται πως έκανε η Ελιά κόρη παπα-Νικολού, κάτοικος του χωριού Γενί Κιόι (σημ. Νεάπολη) του ναχιγέ Μεραμπέλλου, η οποία ταξίδεψε μέχρι τον Χάνδακα για να είναι παρούσα όταν ο συγχωριανός της Μπερμπέρ Αλή Μπεσέ, γιος Αμπντουλμενάν, θα κατέγραφε την πώληση χωραφιού του προς αυτή (Αϊβαλή-Χαιρέτη-Φωτεινού-Σαρηγιάννης 2010, 570). Όσο για τους λόγους που οδηγούσαν τους ιδιοκτήτες ακίνητης περιουσίας να την πουλήσουν να αναφέρουμε ότι οι περισσότεροι φαίνεται πως είχαν άμεση ανάγκη για μετρητά, πιθανότατα για την εξόφληση κάποιου χρέους ή για την πληρωμή των φόρων τους. Την υπόθεση σχετικά με την εξασφάλιση μετρητών ενισχύει το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις η ακίνητη περιουσία που πωλείτο ήταν μικτή, αποτελούνταν δηλαδή από σπίτια μαζί με χωράφια ή/και αμπέλια, κήπους, κτλ. Άλλοι πουλούσαν την ιδιοκτησία τους διότι δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της καλλιέργειας, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που η περιουσία βρισκόταν σε άλλο χωριό, ακόμη και σε άλλο ναχιγέ από εκείνον όπου έμεναν. Να υπενθυμίσουμε ότι οι αγοραπωλησίες που καταγράφηκαν στο κατάστιχο του καδή δεν αποτελούν το σύνολο των αγοραπωλησιών που πραγματοποιήθηκαν στις επαρχίες την περίοδο που μελετάμε. Όπως ήδη αναφέρθηκε, δεν υπήρχε νομική υποχρέωση για την καταχώρισή τους στο ιεροδικαστικό κατάστιχο (σιτζιλ/ sicil). Ωστόσο η λήψη επίσημης έγγραφης απόδειξης της αγοραπωλησίας λειτουργούσε, θεωρητικά τουλάχιστον, ως ασφαλιστική δικλείδα για τους αγοραστές σε περιπτώσεις καταπάτησης της περιουσίας ή διεκδικήσεων από τρίτους. Τέλος να αναφέρουμε ότι, όπως αναδεικνύεται από τις καταχωρίσεις, οι Χριστιανοί και οι Μουσουλμάνοι κατείχαν όμορες περιουσίες χωρίς να αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα. Κάποιες φορές επικαλούνταν το «δικαίωμα προτίμησης/hük-m-i şuf'a», σύμφωνα με το οποίο ο συνιδιοκτήτης ή ο γείτονας πωλούμενης περιουσίας είχε προτεραιότητα στην αγορά. Το δικαίωμα αυτό επικαλέστηκε ο Αλή, κάτοικος του χωριού Αμπελούζος Καινουργίου, κατηγορώντας τον Αμπντουραχμάν Μπέη, γιο Αμπντουλμενάν, ότι αγόρασε παράνομα χωράφι από τον Φιλόθεο, γιο Κωνσταντίνου, μοναχό του μοναστηριού Σαντιρβανλή (Μονή Βροντησίου), ενώ εκείνος είχε προτεραιότητα στην αγορά. Το πωλούμενο χωράφι συνόρευε από τις τρεις πλευρές με χωράφι του ενάγοντος και για αυτό τον λόγο είχε κάθε δικαίωμα να επικαλεστεί το δικαίωμα προτίμησης (Αϊβαλή-Χαιρέτη-Φωτεινού-Σαρηγιάννης 2010, 612-613).

Το είδος της περιουσίας που καταχωρίστηκε με τη μεγαλύτερη συχνότητα είναι τα χωράφια. Ακολουθούν τα αμπέλια, τα σπίτια, οι μύλοι (νερόμυλοι οι περισσότεροι και οι λιγότεροι ανεμόμυλοι) και οι κήποι. Σε λίγες περιπτώσεις καταχωρίστηκε η πώληση πατητηριών με μέγκενες, αγροτικών προϊόντων, πιθαριών, βαρελιών κρασιού, καθώς επίσης και ζώων. Όλα τα παραπάνω είναι άμεσα συνδεδεμένα με την ενασχόληση των κατοίκων των επαρχιών με την αμπελοκαλλιέργεια, την οιοπαραγωγή, την ελαιοπαραγωγή, καθώς και την καλλιέργεια δημητριακών. Παρόλο που η ενασχόληση με τη μελισσοκομία φαίνεται πως γινόταν σε

μικρότερη κλίμακα, δεν μπορούμε να μην την αναφέρουμε. Στις καταχωρίσεις σπανίως σημειώνεται το είδος της καλλιέργειας στα χωράφια που πωλούνταν (χωράφια σιταριού, κριθαριού, βρώμης, ρόβης, κουκιών ή αχύρου). Η έκταση των χωραφιών, των αμπελιών και των κήπων υπολογιζόταν κυρίως σε μουζούρια (muzur) και στρέμματα (dönüm), σπανιότερα δε σε πρατικά (pratika-pratikalik). Επιπλέον, τα αμπέλια υπολογίζονταν σε εργάτες (irgatlik). Τα νομίσματα που χρησιμοποιούνταν στις συναλλαγές αυτές ήταν τα ασλάνια γρόσια (esedi guruz) και τα άσπρα (akçe). Η ισοτιμία τους δεν ήταν πάντα σταθερή. Τη μελετώμενη περίοδο κυμαινόταν από 88 έως 140 άσπρα/ασλάνιο γρόσι (Καραντζίκου-Φωτεινού 2003, κε΄-κζ΄· Αϊβαλή-Χαιρέτη-Φωτεινού-Σαρηγιάννης 2010, 17-18).

Τα περισσότερα σπίτια που πούλησαν ή αγόρασαν οι κάτοικοι των μελετώμενων επαρχιών αποτελούνταν συνήθως από ένα έως τρία ισόγεια δωμάτια, ενώ κάποια είχαν και ανώγεια δωμάτια. Με ελάχιστες εξαιρέσεις σχεδόν όλα τα σπίτια είχαν αυλή και, όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται στις καταχωρίσεις, «όλα τα εξαρτήματά τους». Τα περισσότερα σπίτια δεν διέθεταν πολλά δωμάτια ούτε εξασφάλιζαν ανέσεις και πολυτέλειες στους ενοίκους τους. Ελάχιστα διέθεταν μαγειρείο, αποχωρητήριο, πηγάδι, αχυρώνα ή στάβλο. Οι Χριστιανοί και οι Μουσουλμάνοι έμεναν σε γειτονικά σπίτια. Βέβαια είναι σίγουρο ότι θα υπήρχαν και γειτονιές, οι οποίες βαθμιαία διαμορφώθηκαν με κριτήρια αυστηρά θρησκευτικά.

Πολλοί από τους μύλους σημειώνονται ως κατεστραμμένοι ή ερειπωμένοι, πιθανότατα εξαιτίας της μεγάλης διάρκειας του πολέμου, αλλά και του υψηλού κόστους συντήρησης. Επιπλέον συχνά υφίσταντο καταστροφές από πυρκαγιές και πλημμύρες (Yörük 2014, 643). Πιθανότατα γι' αυτό τον λόγο υπήρχαν πολλοί συνιδιοκτήτες σε έναν μύλο. Είναι ελάχιστοι οι μύλοι που ανήκουν σε έναν μόνο ιδιοκτήτη. Οι συνιδιοκτήτες μοιράζονταν τα έξοδα κατασκευής, λειτουργίας και συντήρησης, καθώς και τα κέρδη ενός μύλου. Δεν είναι καθόλου περίεργο ανάμεσα στους ιδιοκτήτες ενός μύλου να βρίσκεται μία ή περισσότερες γυναίκες.

Όσο για τους κήπους, ο οθωμανικός όρος που καταγράφεται είναι «bağçe» και εικάζουμε ότι αναφέρεται στα περιβόλια που συχνά, ακόμη και στις μέρες μας, βρίσκονται κοντά στα αμπέλια.³ Οι πωλούμενοι κήποι ήταν συνήθως μικρής έκτασης. Περιλάμβαναν δέντρα καρποφόρα και μη. Η τιμή τους επηρεαζόταν από την απόσταση ή την εύκολη πρόσβαση σε νερό. Πολλοί συνόρευαν με ρυάκια.

Όπως διαπιστώσαμε από τις καταχωρίσεις, η πώληση της ακίνητης περιουσίας δεν ήταν μονόδρομος. Οι ιδιοκτήτες είχαν τη δυνατότητα να ανταλλάξουν την ακίνητη περιουσία τους με άλλη ίδιας έκτασης ή ακόμη και να τη δωρίσουν. Στην τελευταία περίπτωση, ο αποδέκτης της δωρεάς ήταν πολύ συχνά κάποιο συγγενικό πρόσωπο (σύζυγος ή παιδί). Η απόφαση αυτή αποσκοπούσε αφενός στην εξασφάλιση του δωρεοδόχου, αφετέρου στην προστασία της έγγειας περιουσίας από την κρατική δήμευση ή τον κατακερματισμό της μετά τον θάνατο του ιδιοκτήτη. Το μουσουλμανικό κληρονομικό δίκαιο αναγνώριζε ένα διευρυμένο δίκτυο κληρονόμων, με αποτέλεσμα η ακίνητη περιουσία να χωρίζεται σε αρκετά μερίδια, προκαλώντας προβλήματα στην καλλιέργεια, τη διαχείρισή της, καθώς και αντιδικίες μεταξύ των πολλών συγκληρονόμων.

³ Ο οθωμανικός όρος για το αμπέλι είναι bağ.

ΓΑΜΗΛΙΑ ΣΥΜΒΟΛΑΙΑ

Η δεύτερη μεγαλύτερη ομάδα καταχωρίσεων αφορά τα γαμήλια συμβόλαια. Η επιλογή της λέξης «συμβόλαιο» δεν είναι τυχαία, διότι ο γάμος στο μουσουλμανικό δίκαιο είχε την ισχύ και τη δομή ενός συμβολαίου. Επρόκειτο για μια νομική πράξη, η οποία ήταν απαλλαγμένη από οποιαδήποτε θρησκευτική δέσμευση ή υποχρέωση. Για να είναι έγκυρο ένα μουσουλμανικό γαμήλιο συμβόλαιο έπρεπε να πληροί συγκεκριμένους όρους. Οι σημαντικότεροι από αυτούς ήταν η παρουσία δύο μαρτύρων και η γαμήλια δωρεά (μεχρ/μεhr) εκ μέρους του συζύγου προς τη μέλλουσα γυναίκα του. Συνήθως η δωρεά αυτή ήταν χρηματική χωρίς να αποκλείεται το ενδεχόμενο να αποτελείται από πολύτιμα υφάσματα και ενδύματα ή/και κοσμήματα. Το ύψος της συμφωνείται μεταξύ των δύο μερών τη στιγμή της σύναψης του γαμήλιου συμβολαίου. Χωριζόταν σε δύο «δόσεις»: ένα μέρος της δωρεάς εισέπραττε προκαταβολικά η μέλλουσα σύζυγος τη στιγμή της σύναψης του γάμου και το δεύτερο μέρος το δικαιούτο σε περίπτωση που ο σύζυγός της τη χώριζε ή σε περίπτωση που έμενε χήρα (Cin 1974, 217-220). Όπως είναι φυσικό το ποσό της γαμήλιας δωρεάς ήταν άμεσα συνδεδεμένο με την οικονομική δυνατότητα του γαμπρού, την κοινωνική θέση της οικογένειας της νύφης, καθώς και με κάποια ατομικά χαρακτηριστικά της, όπως η ηλικία, η ομορφιά και η παρθενία της.

Η παρουσία κρατικού εκπροσώπου ή θρησκευτικού λειτουργού, καθώς και η επίσημη καταχώριση του γάμου στο κατάστιχο, δεν ήταν ανάμεσα στις απαραίτητες προϋποθέσεις για την εγκυρότητά του. Ωστόσο βλέπουμε ότι πολύ συχνά οι Μουσουλμάνοι, αλλά και οι Χριστιανοί, επεδίωκαν να καταχωρίσουν τον γάμο τους στο κατάστιχο εξασφαλίζοντας δικαστική έγγραφη απόδειξη, την οποία μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν στο μέλλον έναντι συζύγων και συγγενών που αρνούσαν να συμμορφωθούν με τις γαμήλιες υποχρεώσεις που όριζε το σερίατ. Φυσικά το ερώτημα που προκύπτει αφορά τους λόγους που οδηγούσαν τους Χριστιανούς στο ιεροδικείο του καδή και όχι στην εκκλησία του χωριού τους για να παντρευτούν. Δυστυχώς δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν οι Χριστιανοί παντρεύονταν πρώτα στην εκκλησία και έπειτα κατέγραφαν τον γάμο τους και στον καδή για να είναι καλυμμένοι σε κάθε περίπτωση, ή αν επέλεγαν εξαρχής τον καδή επωφελούμενοι των ευνοϊκών διατάξεων του μουσουλμανικού οικογενειακού δικαίου (γαμήλια δωρεά, ευκολία λήψης διαζυγίου, έλλειψη περιορισμών στον αριθμό των γάμων, κληρονομικά δικαιώματα, κτλ.). Σε κάποιες περιπτώσεις η ακαμψία και η αυστηρότητα των εκκλησιαστικών κανόνων ήταν η αιτία της προσφυγής των Χριστιανών στο ιεροδικείο. Για παράδειγμα η εκκλησία απαγόρευε ρητά τον τέταρτο γάμο, ενώ αναγνώριζε εμπόδιο στη σύναψη γάμου μεταξύ συγγενών έως και έβδομου βαθμού (Pantazopoulos 1967, 95· Adigeke 2006, 84-85). Αντιθέτως το μουσουλμανικό δίκαιο δεν επέβαλλε κανένα περιορισμό στον αριθμό των γάμων, ενώ αναγνώριζε ως έγκυρο τον γάμο μεταξύ συγγενών τετάρτου βαθμού και άνω (Cin 1974, 102). Το σίγουρο είναι ότι ο γάμος μεταξύ δύο Χριστιανών ακολουθούσε τα μουσουλμανικά πρότυπα. Έτσι, η Εργίνα κόρη Νικολού από τα Πεζά Πεδιάδας, με πληρεξούσιο τον Ιμπραήμ, γιο Αμπντουλλάχ –σύμφωνα με τη μαρτυρία του Κωνσταντίνου, γιου Μιχελή, και του Γιώργη, γιου Μιχελή– κατέγραψε τον γάμο της με τον Νικολό Σφακιώτη, κάτοικο του ίδιου χωριού, με πληρεξούσιο τον Γιάννη, με γαμήλια μη προκαταβαλλόμενη δωρεά 500 άσπρων (Αϊβαλή-Χαιρέτη-Φωτεινού-Σαρηγιάννης 2010, 383-384).

ΑΝΤΙΔΙΚΙΕΣ

Μετά τις αγοραπωλησίες και τα γαμήλια συμβόλαια ακολουθούν οι αντιδικίες. Υπενθυμίζουμε ότι στο κατάστιχο δεν καταγράφεται το σύνολο των διενέξεων, μια και οι αντίδικοι είχαν τη δυνατότητα να λύσουν τις διαφορές τους εξωδικαστικά. Όσοι τελικά επέλεξαν να ταξιδέψουν ως τον Χάνδακα πίστευαν ότι οι αποφάσεις του καδή ήταν δεσμευτικές, άμεσα εφαρμόσιμες και, θεωρητικά τουλάχιστον, τελεσίδικες. Η πλειονότητα των αντιδικιών αναφέρεται σε καταπατήσεις ακίνητης περιουσίας μεταξύ συγγενών. Επίσης καταγράφηκαν περιπτώσεις διενέξεων μεταξύ συζύγων, όπως για παράδειγμα παρενοχλήσεις μεταξύ πρώην συζύγων, άρνηση του συζύγου να συναινέσει στο διαζύγιο, αδυναμία καταβολής γαμήλιας δωρεάς ή διατροφής, κ.ά. Ανάμεσα στις συζυγικές αντιδικίες ξεχωρίζει εκείνη της Φραντζάς κόρης Ιερώνυμου από το χωριό Καλαφάτης του ναχιγέ Ρίζου, η οποία με πληρεξούσιο τον πατέρα της ήγειρε αγωγή εναντίον του συζύγου της Τζώρτζη, γιο Νικολού, κατηγορώντας τον για σεξουαλική ανικανότητα στη διάρκεια των έξι ετών του γάμου τους. Ο σύζυγος ζήτησε και πήρε προθεσμία ενός έτους (Βαρούχα-Χαιρέτη-Σαρηγιάννης 2008, 155). Δυστυχώς, οι πληροφορίες μας για την υπόθεση σταματούν εδώ. Σύμφωνα με τη χανεφτιική νομική σχολή, τις διατάξεις της οποίας εφάρμοζαν οι Οθωμανοί, η αδυναμία του συζύγου να ανταποκριθεί στα συζυγικά του καθήκοντα αποτελούσε αιτία διαζυγίου (Acar 2011, 277· Tucker 2008, 92). Προφανώς η Φραντζά προσπάθησε να απαλλαγεί από τον σύζυγό της επωφελούμενη των ελαστικότερων διατάξεων της μουσουλμανικής νομοθεσίας σχετικά με τα αίτια διαζυγίου, έναντι των αυστηρότερων κανόνων της ορθόδοξης εκκλησίας.

Άλλες αντιδικίες που καταγράφηκαν αφορούν φορολογικά ζητήματα, όπως λανθασμένη καταγραφή χωρικών στα φορολογικά κατάστιχα ή παράνομη είσπραξη προστίμων και φόρων. Συναντήσαμε ακόμη και διενέξεις που αφορούσαν την εκκλησία. Από αυτές ξεχωρίζει η απόφαση του καδή να απαγορεύσει τη λειτουργία της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου στο χωριό Γιαννίτσι Ιεράπετρας, η οποία βρισκόταν ανάμεσα στα σπίτια των είκοσι πέντε μουσουλμανικών οικογενειών του χωριού. Η απόφαση αυτή ελήφθη κατόπιν αιτήματος των Μουσουλμάνων, οι οποίοι εξέφρασαν την ενόχλησή τους εναντίον των δεκαπέντε Χριστιανών του χωριού που επέμεναν να λειτουργούνται στη συγκεκριμένη εκκλησία, ενώ είχαν στη διάθεσή τους άλλες δύο εκκλησίες σε καλή κατάσταση. Το ιεροδικείο έστειλε στο χωριό τον ναΐπη Ιεράπετρας Ιμπραήμ Εφέντη, ο οποίος διαπίστωσε ότι πράγματι η υφιστάμενη κατάσταση ήταν όπως την είχαν παρουσιάσει οι Μουσουλμάνοι. Επιπλέον στηριζόμενος στο φερμάνι που είχαν στα χέρια τους οι Μουσουλμάνοι, ο καδής εξέδωσε απόφαση απαγόρευσης λειτουργίας της εκκλησίας (Καραντζίκου-Φωτεινού 2003, 186-187).

Οι διενέξεις για ποινικά αδικήματα περιλαμβάνουν σχεδόν το σύνολο των ποινικά κολάσιμων πράξεων που αναγνώριζε ο μουσουλμανικός νόμος. Η μουσουλμανική δικαιοσύνη δεν κινείτο αυτεπάγγελτα σε περιπτώσεις ποινικών αδικημάτων. Οι άμεσα ενδιαφερόμενοι (θύμα ή συγγενείς του) έπρεπε να προσφύγουν στον καδή και με αξιόπιστους μάρτυρες να αποδείξουν την αξιόποινη πράξη. Οι κάτοικοι των επαρχιών ταξίδευαν ως τον Χάνδακα αναζητώντας δικαιοσύνη για αδικήματα όπως κλοπές (ζώων, χρημάτων, αγροτικών προϊόντων, κοσμημάτων, πολύτιμων ενδυμάτων, κ.ά.), ξυλοδαρμούς, επιθέσεις, κατηγορίες για οινοποσία,

τραυματισμούς, ακρωτηριασμούς, βιασμούς, μοιχείες, καθώς και δολοφονίες. Εντύπωση προκαλεί μια ποινική υπόθεση στην οποία ο πεζός στρατιώτης Αλή Μπεςέ, γιος Αμπντουλλάχ, κάτοικος του χωριού Κάτω Βιάννος τού ναχιγέ Ρίζου, που υπηρετούσε στον Χάνδακα, ενήγαγε τον παπα-Νικολό, γιο Γιώργη, κάτοικο του ίδιου χωριού, με την κατηγορία ότι μπήκε τη νύχτα κρυφά στο σπίτι όπου έμενε η σύζυγός του. Όταν κάποιοι κάτοικοι του χωριού το αντιλήφθηκαν, ενημέρωσαν τους Μουσουλμάνους μάρτυρες που παρίσταντο στο ιεροδικείο, οι οποίοι με καντήλια κατευθύνθηκαν προς το σπίτι του ενάγοντος, όπου διεπίστωσαν ότι πράγματι ο εναγόμενος βρισκόταν μαζί με τη σύζυγό του (Αϊβαλή-Χαιρέτη-Φωτεινού-Σαρηγιάννης 2010, 524-525). Η καταχώριση αυτή αντανάκλα το συλλογικό αίσθημα ευθύνης για την τήρηση των ηθών. Η μοιχεία θεωρείτο ποινικό αδίκημα και τιμωρείτο πολύ αυστηρά από τον μουσουλμανικό νόμο. Ωστόσο η συγκεκριμένη δεν ήταν απλώς μια υπόθεση μοιχείας, αλλά μια πράξη που προκαλούσε ρωγμές στην ηθική τάξη και ισορροπία, μια και η Μουσουλμάννα σύζυγος διέπραξε μοιχεία με έναν μη Μουσουλμάνο και μάλιστα έναν ιερέα! Είναι γνωστό ότι οι μικρές κοινωνίες των χωριών στηρίζονταν στις αξίες της τιμής και της οικογένειας. Προφανώς γι' αυτό τον λόγο ο σύζυγος δεν απευθύνθηκε στον καδή του Χάνδακα για την υπόθεση, αλλά προτίμησε να κάνει χρήση του δικαιώματος που αναγνώριζε ο μουσουλμανικός νόμος για συγκρότηση συμβουλίου εκτός του ιεροδικείου. Έτσι η υπόθεση εκδικάστηκε στο σαράι του διοικητή του Χάνδακα Αχμέτ Πασά, παρουσία του απεσταλμένου ναϊπη Μεχμέτ Εφέντη. Προφανώς ο σύζυγος δεν επιθυμούσε να δημοσιοποιηθεί περαιτέρω η υπόθεσή του. Όπως πληροφορούμαστε από μια δεύτερη καταχώριση λίγες μέρες μετά το ζευγάρι χώρισε, με τη σύζυγο Αϊσέ, κόρη Ρετζέπ, να δηλώνει πως παραιτείται από τις οικονομικές παροχές που δικαιούτο σε περίπτωση διαζυγίου (Αϊβαλή-Χαιρέτη-Φωτεινού-Σαρηγιάννης 2010, 521).

ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ

Η καταχώριση των εξισλαμισμών στο κατάστιχο του καδή έκανε επίσης πολλούς κατοίκους των επαρχιών να αφήσουν το χωριό τους και να ταξιδέψουν έως τον Χάνδακα. Όταν έφταναν εκεί δήλωναν δημόσια την «ομολογία της πίστης στο Ισλάμ» (Arpaguz 2002, 214· Krstić 2011, 22) και λάμβαναν το μουσουλμανικό όνομα. Το όνομα αυτό συνοδευόταν συνήθως από το πατρώνυμο Αμπντουλλάχ, που στην κυριολεξία σημαίνει «δούλος του Θεού» (Jennings 1978, 257· Minkon 2004, 76, 171, 173· Özkul 2010, 227). Όπως φαίνεται από τις καταχωρίσεις τα πιο δημοφιλή ονόματα μεταξύ των εξισλαμισμένων ήταν για τους άντρες τα Αχμέτ, Μουσταφά, Αλή, Μεχμέτ, Χουσεΐν, Χασάν και Ιμπραήμ, και για τις γυναίκες τα Φατιμέ, Αϊσέ και Χατιτζέ. Κάποια από τα ονόματα αυτά σχετιζόνταν με σουλτάνους ή ανώτερους κρατικούς αξιωματούχους, ενώ άλλα προέρχονταν από το Κοράνι και το προ-ισλαμικό παρελθόν των Οθωμανών (Minkon 2004, 172-178). Όσο για τα γυναικεία ονόματα αξίζει να αναφέρουμε ότι και τα τρία σχετιζόνταν με τον Προφήτη Μωάμεθ: Χατιτζέ ήταν η πρώτη του σύζυγος και Φατιμέ ονομαζόταν η κόρη που απέκτησε μαζί της, ενώ η Αϊσέ ήταν ακόμη μια από τις αγαπημένες συζύγους του.

Από τις καταχωρίσεις φαίνεται πως τα κίνητρα ενός εξισλαμισμού ήταν κοινωνικά, οικονομικά, καθώς και ψυχολογικά, ενώ δεν φαίνεται να σχετιζόνταν με την αναγνώριση και συνειδητή επιλογή της ανώτερης θρησκείας. Περισσότερο συνδέονταν με την προσπάθεια των απλών ανθρώπων να καλυτερεύσουν την καθημερινότητά τους και να εξυπηρετήσουν

καλύτερα τα προσωπικά και οικογενειακά τους συμφέροντα. Αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι πολλοί εξισλαμισμένοι διατήρησαν τις σχέσεις τους με τη χριστιανική τους οικογένεια. Στα κατάστιχα συναντήσαμε Χριστιανές που εξισλαμίστηκαν για να μπορέσουν να αναλάβουν την κηδεμονία των ανήλικων παιδιών που είχαν αποκτήσει με τους Μουσουλμάνους συζύγους τους. Η ανάληψη της κηδεμονίας συνεπαγόταν τον έλεγχο και τη διαχείριση της κληρονομημένης περιουσίας των παιδιών μέχρι την ενηλικίωσή τους. Άλλο κίνητρο εξισλαμισμού ήταν η δυνατότητα εγγραφής των αντρών στα κατώτερα γενιτσαρικά σώματα του Χάνδακα. Ο εξισλαμισμός τους εξασφάλιζε το πέρασμα από την ομάδα των φορολογούμενων ραγιάδων σε εκείνη των φοροαπαλλαγμένων ασκερί. Ή, για να το πούμε με άλλα λόγια, το πέρασμα από την ομάδα των κατακτημένων σε εκείνη των κυριάρχων. Η φορολογική ελάφρυνση αποτελούσε ακόμη ένα κίνητρο για εξισλαμισμό. Οι νεομουσουλμάνοι δεν είχαν πλήρη φοροαπαλλαγή. Απαλλάσσονταν μόνο από την πληρωμή του κεφαλικού φόρου (τζίζυε/cizye) που έπρεπε να πληρώνουν οι μη Μουσουλμάνοι. Τέλος δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε ως κίνητρο εξισλαμισμού τη δυνατότητα σύναψης γάμου με μια Μουσουλμάνα, καθώς και την προσπάθεια αποφυγής τιμωρίας για αξιόποινη πράξη. Σύμφωνα με την «αρχή της ισότητας/kafa'a» ένας μη Μουσουλμάνος απαγορευόταν να παντρευτεί μια Μουσουλμάνα, της οποίας θεωρείτο νομικά και θρησκευτικά κατώτερος. Ο εξισλαμισμός ήταν η λύση στο παραπάνω πρόβλημα. Όσο για την προσδοκία αποφυγής τιμωρίας ή επιβολής ελαφρύτερης ποινής, αυτή απέρρεε από τις διατάξεις του ποινικού μουσουλμανικού δικαίου, το οποίο σε πολλές περιπτώσεις προέβλεπε χρηματικά πρόστιμα αντί της φυλάκισης, των καταναγκαστικών έργων ή ακόμη και της θανάτωσης.

ΛΟΙΠΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Άλλες υποθέσεις που έφταναν στον καδή αφορούσαν διαζύγια, κηδεμονίες, υιοθεσίες, χρεωπιστωτικές συναλλαγές, καταγραφή περιουσίας θανόντων και διανομή της σε κληρονομικά μερίδια, υποθέσεις δούλων, κ.ά. Ξεχωρίζουν οι καταχωρίσεις των Χριστιανών κεχαγιάδων, των ιερέων και των προυχόντων από χωριά του Λασιθίου, του Μεραμπέλλου, της Ιεράπετρας, της Σητείας (Βαρούχα-Χαιρέτη-Σαρηγιάννης 2008, 433-438), της Πεδιάδας και του Ρίζου (στο ίδιο, 527-530), οι οποίοι τον Απρίλιο του 1689 κλήθηκαν στο ιεροδικείο του Χάνδακα για να δηλώσουν ότι εγγυώνται για την εξαγορά των Μουσουλμάνων αιχμαλώτων και την αποζημίωσή τους από τις ζημιές που τυχόν υποστούν από τους χαϊνήδες. Σε κάθε ναχιγέ σημειώνονται τα ονόματα των προυχόντων και του κεχαγιά, οι οποίοι αναλαμβάνουν την παραπάνω δέσμευση, καθώς επίσης και το όνομα του χωριού από όπου προέρχονται. Επιπλέον οι ιερείς και οι προύχοντες των ναχιγέδων Μονοφατίου, Ρίζου, Καινούργιου, Πυργιώτισσας, Μαλεβιζίου και Ρεθύμνου, εκτός από τις ανωτέρω δεσμεύσεις, δήλωσαν αλληλέγγυα υπεύθυνοι για την άμεση ενημέρωση των οθωμανικών αρχών σε περίπτωση άφιξης πλοίου (εμπορικού ή πειρατικού), υψώνοντας κόκκινη σημαία την ημέρα και ανάβοντας φωτιές τη νύχτα (Βαρούχα-Χαιρέτη-Σαρηγιάννης 2008, 439-441 και 525-527).

Τέλος συναντήσαμε δύο συμφωνητικά ιατρικής θεραπείας, στα οποία οι ασθενείς Σεφέρ Μπεσέ, γιος Ιμπραήμ, από το Κεφάλι Μυλοποτάμου (Καραντζίκου-Φωτεινού 2003, 169) και Νικόλας, γιος Γιώργη, από τις Βούτες Μαλεβιζίου (Αϊβαλή-Χαιρέτη-Φωτεινού-Σαρηγιάννης 2010, 471-472), δήλωσαν ότι έπασχαν από κήλη και ότι επρόκειτο να εγχειριστούν

ο πρώτος από τον Αλέξη, γιο Παπάζογλου, και ο δεύτερος από τον χειρουργό Κωνσταντίνο. Οι ασθενείς δήλωσαν ότι σε περίπτωση θανάτου ουδεμία ευθύνη έφερε ο θεραπευτής. Προφανώς η πρωτοβουλία για το συμφωνητικό ανήκε στον θεραπευτή, διότι σύμφωνα με τη μουσουλμανική νομοθεσία οι συγγενείς ενός θανόντος είχαν δικαίωμα να ζητήσουν χρηματική αποζημίωση, τον λεγόμενο «φόρο αίματος» (Bardakoğlu 1994, 473-479) από τον υπεύθυνο για τον θάνατο του συγγενή τους. Όπως διαπιστώσαμε από τους κώδικες, ο Αλέξης φαίνεται πως ήταν δημοφιλής στην εποχή του ακόμη και ανάμεσα στους Μουσουλμάνους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι Χριστιανοί και οι Μουσουλμάνοι των επαρχιών μπορούσαν ελεύθερα να ταξιδέψουν από το χωριό τους και να προσφύγουν στο δικαστήριο του καδή Χάνδακα για κάθε λογής υπόθεση που τους απασχολούσε. Το φύλο, η ηλικία, η θρησκεία, η οικογενειακή κατάσταση, η επαγγελματική απασχόληση, η κοινωνική θέση και η οικονομική κατάσταση δεν αποτελούσαν σε καμία περίπτωση παράγοντες αποκλεισμού τους από το ιεροδικείο. Οι Χριστιανοί και οι Χριστιανές γνώριζαν πως η υπόθεσή τους θα εκδικαζόταν με βάση τον ιερό μουσουλμανικό νόμο. Τις περισσότερες φορές αυτό ήταν το βασικό κίνητρο για την επιλογή του καδή. Για υποθέσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου μπορούσαν να απευθυνθούν στην κοινότητα ή την εκκλησία του χωριού τους. Μόνο στην περίπτωση των ποινικών υποθέσεων ήταν υποχρεωμένοι να προσφύγουν στον καδή. Επίσης σε περίπτωση που στην υπόθεσή τους εμπλεκόταν κάποιος Μουσουλμάνος το ιεροδικείο του καδή ήταν μονόδρομος.

Οι κάτοικοι των επαρχιών μπορούσαν να παρουσιαστούν αυτοπροσώπως στον καδή ή να εκπροσωπηθούν από πληρεξούσιο που όριζαν και πιθανότατα πλήρωναν οι ίδιοι. Περίπου το 1/3 των καταχωρίσεων είναι υποθέσεις αμιγώς χριστιανικές, τις οποίες ο καδής θα μπορούσε να αρνηθεί να εκδικάσει. Το γεγονός ότι έπραξε ακριβώς το αντίθετο συνδέεται πιθανότατα με την ανοχή που έδειξαν οι Οθωμανοί τα πρώτα χρόνια μετά την κατάκτηση και την προσπάθειά τους να προσεταιριστούν τους ντόπιους για να επιτύχουν την ομαλότερη μετάβαση από τη βενετική στην οθωμανική κυριαρχία. Δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε τα δικαστικά έσοδα που είχε το δικαστήριο από τις υποθέσεις των Χριστιανών που εκδίκαζε, καθώς και την ενίσχυση του γοήτρου του.

Η πλειονότητα των Μουσουλμάνων που εμπλέκονται στις υποθέσεις που μελετήθηκαν είναι εξισλαμισμένοι και εξισλαμισμένες, οι οποίοι χρησιμοποίησαν τον προσηλυτισμό τους για να βελτιώσουν τη ζωή τους. Στις μισές σχεδόν μελετώμενες υποθέσεις (48%) ένας εκ των συμβαλλομένων είναι γυναίκα, με τις Μουσουλμάνες να υπερτερούν των Χριστιανών. Από τις καταχωρίσεις των κωδίκων φαίνεται ότι κατά περίπτωση ο καδής δικαίωνε τους Χριστιανούς που προσέφευγαν στο ιεροδικείο του, παραμερίζοντας τη θεσμική και θρησκευτική κατωτερότητά τους. Από τη μεριά τους οι Χριστιανοί που απευθύνονταν στον καδή είχαν εξοικειωθεί με τις βασικές αρχές και λειτουργίες της μουσουλμανικής δικαιοσύνης και φρόντιζαν να εξασφαλίζουν τις νομικές προϋποθέσεις για την καλύτερη έκβαση της υπόθεσής τους. Για παράδειγμα γνώριζαν ότι η αδυναμία εξασφάλισης δύο αξιόπιστων μαρτύρων υπεράσπισης ισοδυναμούσε με δικαστική απόρριψη του αιτήματος ή της αγωγής τους.

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι οι Χριστιανοί και οι Μουσουλμάνοι των επαρχιών συμβίωναν ειρηνικά. Αυτό δεν σημαίνει ότι έλειπαν οι αυθαιρεσίες και οι καταπιέσεις εκατέρωθεν. Από το πλήθος των αντιδικιών που έφταναν στον καδή φαίνεται πως οι καταπιέσεις δεν είχαν στόχο τη θρησκεία ή την εθνική ταυτότητα των υπηκόων, αλλά την οικονομική τους δυνατότητα. Οι Μουσουλμάνοι, όπως και οι Χριστιανοί, έπεφταν συχνά θύματα φιλοχρήματων φοροεισπρακτόρων ή επίμονων δανειστών. Τα κατάστιχα του καδή σίγουρα δεν αντανakλούν την πλήρη εικόνα του δεδομένου τόπου και χρόνου. Ωστόσο παρά τη στατικότητα και τη λακωνικότητα των καταχωρίσεών τους, παρέχουν στους μελετητές πολύτιμες πληροφορίες για την καθημερινότητα και τις σχέσεις των υπηκόων τόσο μεταξύ τους όσο και με την κεντρική διοίκηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γκιουλσούν Αϊβαλή-Ηλίας Κολοβός-Μαρίνος Σαρηγιάννης (2014), *Ιεροδικείο Ηράκλειου. Δεύτερος κώδικας. Μέρος Α' (1661-1665) – Μέρος Β' (1670-1671)*, Ηράκλειο, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Γκιουλσούν Αϊβαλή-Φωτεινή Χαιρέτη-Πηνελόπη Φωτεινού-Μαρίνος Σαρηγιάννης (2010), *Ιεροδικείο Ηρακλείου. Τέταρτος κώδικας. Μέρος Α' (1672-1674) – Μέρος Β' (1683-1686)*, Ηράκλειο, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Μαρία Βαρούχα-Φωτεινή Χαιρέτη-Μαρίνος Σαρηγιάννης (2008), *Ιεροδικείο Ηρακλείου. Πέμπτος κώδικας*, Ηράκλειο, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Ελένη Καραντζίκου-Πηνελόπη Φωτεινού (2003), *Ιεροδικείο Ηρακλείου. Τρίτος κώδικας (1669/73-1750/67)*, Ηράκλειο, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- İbrahim Acar (2011), "Tefrik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, τ. 40 (2011), 277-279.
- Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke (2006), "Türkiye Yeni Bulunan Girit Şeriyeye Sicilleri", Ayşe Nükhet Adıyeke – Nuri Adıyeke (επιμ.), *Girit, Fethinden Kaybına Kadar*, İstanbul, Tarih, Babiali Kültür Yayıncılığı, 279-292.
- Nuri Adıyeke (2006), "Kadı Mahkemelerinde Yapılan Hristiyan Evlilikleri ve Girit Örneği", Ayşe Nükhet Adıyeke- Nuri Adıyeke (επιμ.), *Girit, Fethinden Kaybına Kadar*, İstanbul, Babiali Kültür Yayıncılığı, s. 80-91.
- Hatice K. Arpaguş (2002), "Kelime-i Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, τ. 25 (2002), 214-215.
- Ali Bardakoğlu (1994), "Diyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, τ. 9, (1994), 473-479.
- Halil Cin (1974), *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Suraiya Faroqhi (1997), "Sidjill", *The Encyclopaedia of Islam*, τ. 9 (1997), 539-545.
- Roland Jennings (1978), "Zimmis (non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records. The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 21/3 (1978), 225-293.
- Roland Jennings (1999), "The Office of Vekil (Wakil) in the 17th Century Ottoman Sharia Courts", R. Jennings (ed.), *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, İstanbul, The Isis Press, 277-294.
- Tijana Krstić (2011), *Contested Conversions to Islam. Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*, Stanford California, Stanford University Press.

Anton Minkov (2004), *Conversion to Islam in the Balkans: Kisve Bahası Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730*, Leiden, Boston, E. J. Brill.

Efdal Ali Özkul (2010), "Osmnalı İdaresinde Kıbrıs Adasındaki İslâmiyete Geçmede (İhtida) Kadınların Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/13 (2010), 220-231.

Nikolaos Pantazopoulos (1967), *Church and Law in the Balkan Peninsula During the Ottoman Rule*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies.

Judith Tucker (2008), *Women, Family, and Gender in Islamic Law*, Cambridge, Cambridge University Press.

Doğan Yörük (2014), "XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler", *Turkish Studies*, τ. 9/1 (2014), 637-655.